

— Rozhovor s Katalin Papp

| Katalin Papp při výuce sochařství na Queensborough Community College v Bayside / New York 2010 |

Romská výtvarnice Katalin Papp se narodila v roce 1958 ve slovenském Lučenci. Po studiích se s manželem a dcerou rozhodla rodné Slovensko opustit a emigrovala na dva roky do Německa, aby pak se zastávkou v Kalifornii našla s rodinou domov v New Yorku. Výtvarná tvorba se stala nejen náplní jejího volného času, ale i předmětem studií a nakonec i zdrojem obživy, kdy dnes vyučuje na několika newyorských školách.

Následující rozhovor o rodinném zázemí, o podnětech k emigraci, o vztahu k různým vý-

tvárným technikám a dalších tématech vedla s Katalin Papp emailem Eva Zdařilová. Rozhovor je doplněn obrazovou přílohou s ukázkami její tvorby.

Narodila jste se ve slovenském Lučenci do hudebnické rodiny. Prozradíte nám něco více o Vašem rodinném zázemí?

Áno, narodila som sa v Lučenci, v maďarskej rodine. Hovorili sme doma po maďarsky, keďže nikto z rodiny nevedel po rómsky. Žiaľ, my sme boli jednou s tých rodín postihnutých programom násilnej asimilácie, ktorá nepovoľovala náš jazyk ani kultúru. Rodičia boli teenagery, nepripravení na tento ťažký tlak. Otec bol hudobníkom, ako i všetci v jeho rodine. Všetci hrali v jednej hudobnej skupine, ktorú viedla stará mama ako kapelníčka. I ona pochádzala z hu-

dobníckej rodiny a hrala v otcovej kapele už ako štrnásťročná. Boli profesionálnymi hudobníkmi, väčšinou na cestách. Hrali, kde ich Slovkoncert poslal. Málo boli doma.

Mamička pochádzala z dediny Stará Bašta. Vyrastala som v Bašte s mamičkinou mamou a so strýkom, pretože mamička pracovala a sprvoti nasledovala otca. Kdekade hral, tam aj ona robila ako časníčka. Nemali nič a bývali po hoteloch, kde otec hral. Starká bola výbornou krajčírkou, jedinou rómskou ženou na cigánskej ulici na kraji dediny, ktorú dedinské ženy navštevovali. Objednávali si u nej šaty. Starká bola tiež slávna svojimi prekrásnymi čipkami, ktoré háčkovala bez prestania. V tom období, a ešte aj teraz, do výbavy dievčatá potrebovali obrusy, a tak si starká i tým vypomáhala. Starká žije v Bašte dodnes, má deväťdesiat rokov a ešte len teraz pred rokom prestala háčkovať a konečne sa dala na čítanie. Nemala veľké vzdelanie, ale bola považovaná za najmúdrejšiu ženu na cigánskej ulici a veľa razy prišli k nej ženy konzultovať rôzne problémy.

Keď som začala školu, mamička si konečne našporila dosť peňazí, aby mohla kúpiť malý domček v Lučenci a zobrala ma ku sebe, aby som mohla chodiť do lepšej ako dedinskej školy. Na jednej strane sa mi páčilo, že budem s ňou a na druhej som nechcela odísť od starkej a od všetkého, čo som dovtedy v živote poznala.

Kdo Vás z Vašej rodiny najviac ovplyvnil? Na koho ráda vzpomínate?

Ženy v mojej rodine sú na oboch stranách príkladom sily, talentu a dobrého srdca. Ako som už spomenula, starká mala veľký vplyv na môj život. Neučila ma slovami, ale príkladom. Vždy som ju videla pracovať, vždy bola príjemná k ľuďom, nikdy nikoho neohovárala. Pomohla každému, komu mohla, a starala sa o mňa s láskou.

Mama vždy pri mne stála, vo všetkom ma podporovala. Nič iné som na starosti pri nej nemala, len študovať. Ona mala ťažké detstvo po vojne, a tak sa snažila moje detstvo a mladosť urobiť ľahkým.

Na druhej strane rodiny mám tetu, otcovu sestru, ktorá bola prvou študovanou osobou v rodine. Ona je výtvarníčka a žije teraz v Nemecku. Mala veľký vplyv na mňa intelektuálne, keď som vyrastala. Vyberala mi knihy, podporovala moje výtvarnícke ambície a bola pre mňa príkladom.

Vystudovala jste gymnázium a následně knihovnictví. To jistě v sedmdesátých letech na Slovensku nebylo pro romskou dívku snadné. Jak na tato studentská léta vzpomínáte?

V predškolskom veku som sa veľmi nestarala o svoj rómsky pôvod, až kým som sa do školky nedostala a tam sa mi začali vysmievať. Chlapček, ktorý sa mi páčil, mi pusou na líčko k narodeninám nedal, keď všetky deti v rade mi gratulovať mali. Od prvej triedy, už v Lučenci, som

bola cigánkou. Čo to znamenalo, som nevedela, ale som sa za to hanbila, ako by to bol hriech, ktorý som spáchala. Stala som sa bojazlivou a moje sebavedomie kleslo kdesi do hĺbočiny, z ktorej sa dodnes hádam celkom nedostalo.

Rodičia na mňa čas nemali, osamotené, ustráchané dieťa, plakávala som nad niečím, čomu som nerozumela. V družine ma pri obednom stole deti trápili, nechceli so mnou sedieť, dívali sa na mňa, až kým sa mi slzy nezačali kotúľať po tvári. V triede so mnou nikto sedieť nechcel, vymysleli si, že smrdím. Učiteľky boli kruté, vysmievali sa mi, nechápali ma, ani záujem o mňa nemali. Vedela som len po maďarsky a chodila som do slovenskej školy. To mi na popularite tiež nepridalo. Postupne som sa reči však naučila, ale nič to nezmenilo. Strach a úzkosť ma prenasledovali celým detstvom.

Keď som vyrástla, kompenzovala som ten pocit menejcennosti a úzkosti agresivitou a aroganciou. Predstierala som, že je všetko v poriadku, ale nikdy nebolo. Začala som chodiť s bielymi chlapcami, aby som niečo dokázala, hádam, že som rovnocenná. Avšak rodičia chlapcov boli proti mne a nechceli ma vo svojich rodinách. Snažila som sa ich presvedčiť, že som dobrá. Celý život sa o to snažím. Je to veľmi unavujúce. Ukrývala som svoj pôvod, ale v malom meste, kde každý každého pozná, to význam nemalo. Vydala som sa za bieleho chlapca. Jeho rodina ma sprvoti nechcela, prežila som veľa urážok, ani na svadbu nám neprišli, ale časom sa ten vzťah zlepšil. Tie predsudky sú hlboko vryté do vedomia ľudí.

Co Vás a Vašeho manžela motivovalo k odchodu do ciziny?

Cítili sme sa utlačení. Nemali sme šance, ktoré by sme si boli zaslúžili mať. Ja osobne som mala po krk byť Rómkou (cigánkou). Až tu v USA som začala dýchať trochu voľnejšie, keďže tu žijem v anonymite. Veľa razy i zabudnem, kto som. No keď sa vrátim domov na návštevu, regresujem v momente do tej doby pred odchodom a cítim sa znovu cigánkou, a menejcennou. Hoci intelektuálne viem, že menejcenná nie som, v podvedomí to mám vbudované ako cementovú stenu. Hoci sa tam cítim s rodinou dobre, ledva čakám, aby som sa vrátila sem, kde žijem ako človek a nie ako cigán. Keď teraz počujem o rómskom prenasledovaní v Európe, bojím sa o svojich príbuzných a najradšej by som ich všetkých doniesla sem. Najhoršie je, že nás všetkých do jedného vreca hádžu, ako keby neboli rozdiely medzi nami.

Vzpomínate si na Vaše umelécké začátky?

Vždy som maľovala, od malička, bola to moja zábava i únik od reality.

Začínala som s farebnými ceruzkami, ku ktorým som sa pred pár rokmi vrátila. Potom to bol akvarel. Ten zostal mojou obľúbenou technikou. Potom som prešla na olej, ktorý mám veľmi rada, ale pred niekoľkými rokmi som začala byť naň alergická. Nemám ateliér a v byte

nechcem malovať olejom, je to nezdravé. Teraz väčšinou maľujem akvarely, pretože je to jednoduché, je to čistá technika a mám rada efekt, ktorý môžem dosiahnuť.

Počas postgraduálneho štúdia na SVA (School of Visual Arts) som začala experimentovať s asamblážom a inštaláciou ako i so zvukovou inštaláciou a performancom. Všetko to bolo pre mňa veľmi zaujímavé.

Máte výtvarné vzdelání? Posunulo Vás vzdelání ve Vaší tvorbě?

Áno, štúdia mi pomohli s otvorením obzoru, s viac otvoreným vnímaním umenia. Mam bakalársky titul z University of California v San Diegu a magisterský z výtvarného umenia ze School of Visual Arts v New Yorku. Teraz som v škole znova a v máji dostanem ďalšie titul – MSED (Master of science in Education) z Hofstra University v New Yorku, aby som mohla učiť aj na *high school*¹. Teraz učím na *college level*, ale nie je dostatok práce, tak dúfam, že to bude lepšie od septembra.

Viděla jsem snímky Vašich instalací. Jsou velice zajímavé. Dáváte jim vždy nějaký příběh, nebo se jedná o různé kompozice?

Inštalácia, ktorú ste videli, sa začala ako môj magisterský projekt a vyvíjala sa postupne. Najskôr to bola „KARMA CATCHER“ (ako sú indiánske Lapače snov – *Dream catcher*). S tým, že mi tá *Karma Catcher* slúžila ako návnada. Urobila som bábiku na vlastnú podobu, s mojou tvárou, životnej veľkosti atd. Slúžila na to, aby uchytila zlú karmu, ktorá smeruje na mňa. Teda aby oklamala Karmu, ktorá sa teraz uchytila na tej bábike a nie na mne. To bol prvý stupeň.

Druhý stupeň sa vyvinul, keď sa bábika transformovala na „*Idol*“. Volala som výstavu „*I-Doll*“ (slovná hračka, kombinácia slov *idol* – idol – a *doll* – bábika). Tentoraz už bol subjekt dvojsmyslný. Jeden referoval k *doll*, kedy bábiky v ružových čipkách sedia na posteliach, hlavne na dedinách. Posledne už i na kapotách aut, v ktorých sa vezú nevesty. Nie veľa ľudí vie, že táto bábika reprezentuje bohyňu plodnosti. Tým pádom táto pekná bábika si len sedí na ozdobu spálne a posteľ. Nemá inú funkciu.

V Indii stavajú bohyne v životnej veľkosti a posadia ich na piedestál, ktorý sa i v procesiách nosí na pleciach. Moja bábika tiež sedí na takejto platforme, ktorá je pokrytá posteľnou prikrývkou, ale môže to byť i piedestál na procesie. V Indii zbožňujú bohyne na piedestáloch, ale ženy bez dostatočného vena ich často podpália.

¹ *High school* je obdoba českej střední školy. (pozn. red.)

| Katalin Papp na South Seneca High School, kam byla pozvána přednášet o životě a tvorbě romských dětí z Jarovnic / New York 2011 |

No a samozrejme má to i ten podtext, podľa ktorého Rómovia pochádzajú z Indie. Tiež je to na poctu mojej starkej, ktorá bola krajčírkou. Šila som všetko ručne, každú čipku som prišivala sama.

Ďalším stupňom vývoja bolo, že som na Slovensku natočila na video tváre mojich príbuzných, žien a potom som na výstave premietala ich tváre na bábiku, ktorej originálnu tvár som odstránila. Tým pádom sa obyčajné rómske ženy stali bohynami na piedestále.

Jak při přípravě instalací postupujete? Figurujete v nich i osobně?

Áno, nakoniec som sa i sama do šiat bábiky obliekla ako výstavný exponát (*performance piece*) a čítala som svoje krátke poviedky z môjho života.

Která forma vyjadřování Vám lépe vyhovuje: literární či výtvarná?

Rada by som sa vrátila k písaniu, ale cítim sa ešte stále cudzinkou v tejto reči (angličtině – pozn.red.) a žiaľ už tiež cudzinkou v slovenskej. Už ani sem ani tam. Je to smutné. Čím viac rečí človek hovorí, tým menej ich ovláda.

Začala som písať denne okolo štrnásteho roku. Potom som prestala a viac sa venovala maľovaniu. V dvadsiatke som napísala na povzbudenie kamarátky štyri poviedky a poslala som ich do rôznych časopisov. Jedna bola uverejnená Deziderom Bangom, druhá v *Smene*, jedna bola prečítaná v rádiu a jedna mala vyjsť v inom časopise, už neviem v ktorom. Písala som veľmi rada. Potom sme emigrovali a písať som prestala .

Jsou nějaké specifické situace, kdy raději sednete k papíru s perem, nežli k plátnu se štětcem?

Áno, písanie je pre mňa viac súkromné. Ja som pomerne introvertná osoba, a preto sa cítim pohodlnejšie, keď viem, že moje poviedky majú čitateľov, ktorí sú s nimi osamote.

Je pro Vás při psaní důležitý jazyk, kterým se vyjadřujete? Jaký máte vztah k romštině?

Žiaľ rómčinu neovládam. Často si myslím, že by som sa ju mala naučiť, už len z úcty ku svojím predkom, ale potom sú iné veci, ktoré sa momentálne zdajú dôležitejšie. S rečou je to tak, že slovenčina sa vyvíjala bezo mňa, a ja som ju nehovorila, odkedy som odišla. Angličtina je moja každodenná reč, ale nie je dosť vyvinutá, keď ju porovnám s rodenými Američanmi.

Je pro Vás Váš romský pôvod dôležitý? Jakým spôsobom? A v jakých situáciách?

Áno, dnes cítim, že je môj rómsky pôvod dôležitý. Ak nie pre iné, aspoň pre to, aby som vyjadřila svojim životom, že ľudia sú všetci rovnoprávni a môžu dosiahnuť svoje ambície, akékoľvek pôvodu sú. Byť modelom pre mladú generáciu, dodať im odvalu do života.

Kterou část Vaší tvorby je možné považovat za pokračování Vaší vlastní kultury a co je naopak na Vašich pracích zcela nové, co se od tradic oprošťuje?

V tom, že hovorím o sebe a svojej rodine, vlastne hovorím o Rómoch a ich životoch. Veľa ma lieb referuje naspäť k môjmu životu na Slovensku a k ľuďom, ktorých som tam mala rada. Inštalácia je pre mňa nová technika. Ale v podstate tiež referuje k mojej kultúre.

Existuje podle Vás něco jako „romské umění“? Je něco společného, co se v tvorbě romských umělců objevuje? Nebo aspoň u některých umělců?

Príliš veľa rómskych umelcov nepoznám, i keď som sľadovala tému pre projekt. Rada by som videla viac profesionálnych rómskych umelcov. Umelec je umelec, či je z takej alebo onakej minority. Nemal by sa označovať ako rómsky alebo židovský alebo akýkoľvek iný umelec.

Žila jste hned v několika zemích. Cítily jste rozdíly v přístupu k Vaší osobě potažmo k Vaší tvorbě?

Žila som v Nemecku pred emigráciou do USA. Cítala som sa inak, ako sa cítim dnes. Myslím, že to ani nebolo tak tým, ako sa Nemci ku mne správali, ako to bolo mojim správaním sa voči nim, alebo mojim strachom z nich. Vôbec strachom z ľudí. Ešte stále (a to trvalo po mnohé roky naďalej) som sa cítila ako cigánka. Hocikde som šla, nosila som v sebe tú bojovnosť nevitanej osoby. Nevie, či sa to dá vôbec celkom eliminovať.

Napísala som o tých pocitoch vo svojich poviedkach. Žili sme v chudobe a zlých podmienkach, kým sme čakali na emigráciu. Ale ja som maľovala i tam, a tak som sa zase len zabavila a od reality odpútala. Ale Mníchov bol krásny, so svojimi múzeami, ulicami, námestiami atď. Vedela som po nemecky, tak komunikácia problémom nebola.

Vstoupilo nějakým způsobem do života Vaší rodiny romské politické hnutí?

Ja som sa spojila s mnohými progresívnymi Rómami najskôr tu v USA a potom i na Slovensku. Vlastne pred dvoma rokmi som sa hlásila na Fulbright scholarship na Slovensko, chcela som tam s rómskymi ženami zostrojiť ďalšiu bábiku a vystaviť ju v galérii, kde Rómovia typicky nechodia, natočiť na video jej prípravu a kolektívnu tvorbu, počas ktorej rómske ženy hovoria o svojom živote a ich príbehy by sa boli stali súčasťou výstavy. Odtiaľto z USA ma odporučili, na VŠVU ma aj pozvali, a potom pozvanie odobrali. Veľmi rozčarujúce. Mohol to byť dobrý projekt, ktorý by bol dal dohromady rómsku a nerómsku populáciu v rámci umenia.